

TITLUL I.

CONSIDERAȚII GENERALE PRIVIND INSTITUȚIA MOȘTENIRII

Capitolul I.

Noțiuni generale privind moștenirea

1.1. Definiția moștenirii

Art. 953 C. civ. prevede că moștenirea este transmiterea patrimoniului unei persoane fizice decedate către una sau mai multe persoane în ființă, textul legal purtând denumirea marginală de „Noțiune”. Noțiunea de moștenire la care face referire Codul civil în textul arătat reprezintă, de fapt, definiția acesteia. Definiția menționată este incompletă^[1] deoarece nu face referire la toate accepțiunile moștenirii. În literatura juridică^[2] s-a arătat că în privința relației dintre „moștenire” și „succesiune”^[3] se impun a fi făcute anumite precizări, după cum urmează: *lato sensu*, succesiunea desemnează orice fel de transmisiune de drepturi (atât între vii, cât și pentru cauză de moarte), iar *stricto sensu*, succesiunea reprezintă transmiterea patrimoniului unei persoane fizice decedate către una sau mai multe persoane în ființă^[4]. Din cele expuse mai sus, rezultă că domeniul de aplicare al noțiunii de succesiune este mai vast, în vreme ce noțiunea de moștenire are o arie de cuprindere mai restrânsă, fiind limitată la transmiterea pentru cauză de moarte a patrimoniului defunctului.

^[1] I. GENOIU, *Dreptul la moștenire în Codul civil*, Ed. C.H. Beck, București, 2013, p. 3.

^[2] *Idem*, p. 1.

^[3] Codul civil de la 1864 folosea atât termenul de moștenire, cât și succesiune.

^[4] M. ELIESCU, *Moștenirea și devoluțiunea ei în dreptul RSR*, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București, 1966, p. 19.

Codul civil utilizează noțiunea de moștenire, în vreme ce vechiul Cod civil de la 1864 utiliza atât noțiunea de moștenire, cât și pe cea de succesiune. Opțiunea legiuitorului de a înlocui noțiunea de succesiune cu cea de moștenire a avut în vedere și faptul că art. 46 din Constituție garantează dreptul la moștenire, dar totodată și faptul că în concepția noului Cod civil noțiunea de succesiune a primit un sens mai larg. Trebuie arătat că în unele cazuri noțiunea de succesiune nu poate fi îndepărtată: astfel, întâlnim instituția reprezentării succesoriale, în domeniul drepturilor moștenitorilor legali, întâlnim cote succesoriale, de asemenea, rezerva cuvenită moștenitorilor rezervatari se numește rezerva succesorală etc.

În sensul textului art. 953 C. civ., moștenirea reprezintă transmiterea patrimoniului unei persoane fizice decedate către una ori mai multe persoane în ființă, care pot fi: persoane fizice, persoane juridice, unități administrativ-teritoriale ori statul. În schimb, persoana al cărei patrimoniu se transmite prin moștenire nu poate fi decât o persoană fizică. Transmiterea patrimoniului unei persoane juridice nu poate avea loc pe această cale.

Sintetizând, putem concluziona că prin moștenire:

- are loc o transmitere a unui patrimoniu;
- patrimoniul astfel transmis aparține unei persoane fizice;
- patrimoniul se transmite la decesul persoanei fizice;
- patrimoniul este transmis uneia sau mai multor persoane în ființă – persoană fizică, persoană juridică, unitate administrativ-teritorială sau stat;
- persoana fizică sau juridică care dobândește patrimoniul pe această cale trebuie să fie în ființă.

În ceea ce privește subiectele dreptului succesoral menționăm următoarele:

- persoana despre a cărei moștenire este vorba, adică defunctul, se mai numește *de cuius*^[1] sau autor. Dacă ne referim la transmiterea moștenirii pe cale testamentară, acesta se numește testator;
- persoana sau persoanele care dobândesc patrimoniul defunctului se numesc moștenitori, succesori sau urmași, iar în materie testamentară, legatari;
- patrimoniul persoanei fizice decedate constituie obiectul transmiterii succesoriale, care mai este numit masă succesorală sau patrimoniu succesoral.

[1] Abrevierea formulei din dreptul roman *is de cuius successionis agitur*, care se traduce astfel: cel despre a cărui moștenire este vorba.

Potrivit art. 1100 alin. (2) C. civ., prin succesibil se înțelege persoana care îndeplinește condițiile prevăzute de lege pentru a putea moșteni, dar care nu și-a exercitat încă dreptul de opțiune succesorală.

În concluzie, în materia subiectelor de drept succesoral întâlnim noțiunile:

- *de cuius*, autor, testator;
- succesibil, moștenitor, urmaș, erede.

1.2. Reglementarea legală a moștenirii

Constituția României prevede în art. 46 că dreptul la moștenire este garantat. Codul civil reglementează moștenirea în Cartea a IV-a, intitulată *Despre moștenire și liberalități*^[1], acesta fiind singurul act normativ incident în materie, spre deosebire de reglementarea anterioară, în care, pe lângă dispozițiile Codului civil de la 1864, existau și legi speciale^[2]. Dispozițiile cuprinse în Codul civil reglementează în mod unitar materia moștenirii în art. 953-1163. Însă se remarcă faptul că reglementări legale relativ la moșteniri se regăsesc și în alte acte normative, cu titlu de exemplu: Legea locuinței nr. 114/1996, republicată^[3], cu modificările și completările ulterioare; Legea fondului funciar nr. 18/1991, republicată^[4], cu modificările și completările ulterioare; Legea nr. 10/2001 privind regimul juridic al unor imobile preluate în mod abuziv în perioada 6 martie 1945-22 decembrie 1989, republicată^[5], cu modificările și completările ulterioare; Legea nr. 8/1996 privind dreptul de autor și drepturile conexe^[6] etc.

1.3. Felurile moștenirii

Art. 955 alin. (1) C. civ. prevede că patrimoniul defunctului se transmite prin moștenire legală, în măsura în care cel care lasă moștenirea nu a dispus altfel prin testament. Din punctul de vedere al izvorului vocației succesorale, putem vorbi astfel de moștenire legală sau moștenire testa-

[1] Dispozițiile tranzitorii și de punere în aplicare a cărții a IV-a sunt cuprinse în art. 91-98 din Legea nr. 71/2011 (M. Of. nr. 409 din 10 iunie 2011).

[2] Drepturile soțului supraviețuitor erau reglementate în Legea nr. 319/1944 (M. Of. nr. 133 din 10 iunie 1944). Acest act normativ a fost abrogat la data intrării în vigoare a noului Cod civil.

[3] M. Of. nr. 393 din 31 decembrie 1997.

[4] M. Of. nr. 1 din 5 ianuarie 1998.

[5] M. Of. nr. 798 din 2 septembrie 2005.

[6] M. Of. nr. 60 din 26 martie 1996.

mentară, deși textul legal citat face vorbire despre moștenirea legală și testament. Așa cum s-a arătat în doctrină^[1], testamentul nu poate fi confundat cu moștenirea testamentară, acesta constituind numai fundamentul celei din urmă.

În noua configurație a Codului civil moștenirea poate fi legală sau testamentară, în vreme ce în vechea legislație a Codului civil de la 1864 se întâlnea în plus și moștenirea sau succesiunea convențională^[2].

1.3.1. Moștenirea legală

Moștenirea este legală în ipoteza în care transmisiunea patrimoniului defunctului are loc în temeiul legii. Moștenirea legală reprezintă regula în dreptul nostru civil, iar în acest caz moștenirea se deferă în temeiul legii către persoanele stabilite de lege, în ordinea și cotele stabilite imperativ de Codul civil. În dreptul roman, moștenirea testamentară, denumită și succesiune *ab intestat*^[3], constituia regula în materie de moștenire, spre deosebire de dreptul nostru civil, în care moștenirea legală este regula. În dreptul roman, a muri fără testament era considerat a fi o dezonoare^[4].

Rațiunea legiuitorului român de a prevala moștenirea legală a avut în vedere imperativul de a menține bunurile în familie, ceea ce a condus la dezvoltarea unor adagii precum „numai Dumnezeu face moștenitor, omul face doar legatari”, adică numai un succesor legal continuă persoana defunctului, în timp ce succesorii testamentari reprezintă numai succesorii la bunuri^[5].

Moștenirea legală se deferă în temeiul legii în următoarele cazuri:

- în ipoteza în care defunctul nu a întocmit testament;
- în ipoteza în care defunctul a întocmit testament, dar acesta este nul;

[1] I. GENOIU, *Dreptul la moștenire...*, p. 4.

[2] M. ELIESCU, *Moștenirea și devoluțiunea ei...*, p. 20. Era vorba despre o donație de bunuri viitoare, numită și instituțiunea contractuală, prin care una dintre părțile contractante promitea a lăsa la moartea sa celeilalte părți, denumită instituit, toată moștenirea, o fracțiune din aceasta sau anumite bunuri determinate. Acest fel de moștenire nu a prezentat însă niciodată aplicabilitate. Reglementarea sa a fost în vigoare până în anul 1954.

[3] Succesiune *ab intestat* – succesiune fără testament.

[4] D. ALEXANDRESCO, *Principiile dreptului civil român*, vol. II, București, 1926, p. 19; C.S. TOMULESCU, *Drept privat roman*, Universitatea din București, 1973, p. 202.

[5] M.D. BOB, *Probleme de moșteniri în vechiul și în noul Cod civil*, Ed. Universul Juridic, București, 2012, p. 37.

– dacă defunctul a întocmit testament, dar acesta nu cuprinde legate, ci cuprinde doar alte dispoziții de ultimă voință ori dacă prin legate nu este epuizată întreaga masă succesorală a defunctului. În acest caz, deși testamentul este valabil, dacă el nu cuprinde dispoziții relative la bunurile defunctului ori dacă masa succesorală nu este epuizată potrivit dispozițiilor testamentare, moștenirea se va deferi în totalitate sau în parte în temeiul legii, fiind deci vorba despre moștenirea legală, după distincțiile menționate;

– în ipoteza în care defunctul a întocmit testament, dar prin dispozițiile acestuia a încălcat rezerva succesorală cuvenită în temeiul legii moștenitorilor rezervatari (sunt moștenitori rezervatari: descendenții fără limită de grad, ascendenții privilegiați și soțul supraviețuitor) ori dacă a dezmoștenit pe unul sau unii dintre moștenitorii săi rezervatari, încălcând astfel rezerva acestora, în limita rezervei succesorale moștenirea se va deferi în temeiul legii, iar pentru rest, potrivit voinței defunctului manifestate prin testament.

Moștenirea legală, denumită și moștenire *ab intestat*, se cuvine persoanelor expres prevăzute de lege, denumite moștenitori sau succesori, care vor culege moștenirea în ordinea și în cotele stabilite de lege. Așa cum s-a arătat în doctrină, termenul de moștenire *ab intestat* nu își mai păstrează semnificația impusă în dreptul roman, în sensul că, în actuala configurație a dreptului civil, moștenirea *ab intestat* nu mai constituie o excepție^[1]. Vocația moștenitorilor legali este o vocație universală, adică aceștia au vocație la întreg patrimoniul lăsat de defunct, chiar și în ipoteza în care, fiind mai mulți comoștenitori, aceștia culeg doar o fracțiune din bunurile moștenirii lăstate de defunct și chiar și atunci când aceștia culeg doar rezerva succesorală. Rezerva succesorală se culege întotdeauna cu titlu universal, aceasta întrucât rezerva reprezintă o parte a moștenirii^[2]. Așa cum s-a arătat în doctrină, nu poate fi imaginat niciun caz în care moștenitorul legal să beneficieze de bunuri privite *ut singuli*, adică să fie moștenitor legal cu titlu particular^[3].

Moștenirea legală culeasă de moștenitorii legali în temeiul legii se cuvine atât moștenitorilor legitimi (sau regulați), cât și celor neregulați (sau iregulari), fiind moștenitori legitimi aceia care moștenesc datorită legăturii

^[1] L. STĂNCIULESCU, *Curs de drept civil. Succesiuni*, Ed. Hamangiu, București, 2012, p. 19.

^[2] FR. DEAK, R. POPESCU, *Tratat de drept succesoral. Moștenirea legală*, vol. I, Ed. Universul Juridic, București, 2013, p. 24.

^[3] I. GENOIU, *Dreptul la moștenire...*, p. 5; D. MACOVEI, *Drept civil. Succesiuni*, Ed. Chemarea, Iași, 1993, p. 6.

lor de sânge cu defunctul, în timp ce moștenitorii neregulați sunt soțul supraviețuitor, comuna, orașul, municipiul și statul, ce acced la moștenire în puterea legii, nefiind însă rude cu defunctul^[1].

1.3.2. Moștenirea testamentară

Moștenirea testamentară survine în cazul în care transmiterea patrimoniului defunctului, ori doar o parte din acesta, are loc potrivit voinței testatorului manifestată prin întocmirea testamentului în forma cerută de lege. Cel care dispune de patrimoniul său prin testament se numește testator, dispozițiile din testament relative la bunurile succesoriale se numesc legate, iar persoana care dobândește moștenirea testamentară se numește legatar sau moștenitor testamentar.

În funcție de vocația legatarului deosebim între: legatar universal, care are vocație la întreaga moștenire; legatar cu titlu universal, care are vocație la o fracțiune din patrimoniul succesoral, și legatar cu titlu particular, care are vocație la bunuri singulare.

1.3.3. Coexistența moștenirii legale cu cea testamentară

Potrivit art. 955 alin. (2) C. civ., o parte din patrimoniul defunctului se poate transmite prin moștenire testamentară, iar cealaltă parte prin moștenire legală. Aceasta înseamnă că, în configurația Codului civil, moștenirea legală și moștenirea testamentară nu se exclud una pe alta, ci, dimpotrivă, ele pot coexista. În dreptul roman era consacrat principiul incompatibilității moștenirii testamentare cu cea legală – *nemo partim testatus partim intestatus decedere potest* –, adică nimeni nu poate muri în parte cu testament, în parte fără testament.

Nici Codul civil actual și nici Codul civil anterior^[2] nu au dat relevanță principiului roman enunțat anterior, în ambele reglementări fiind admisă coexistența moștenirii legale cu cea testamentară. Așa cum s-a arătat și în practica judiciară, calitatea de moștenitor legal subzistă și în cazul în care aceasta este unită cu cea de moștenitor testamentar, fiind de neconceput ca titularul unui drept bazat pe o pluralitate de temeieri să fie pus în situația de a lua mai puțin și de a fi exclus de la un beneficiu pe care l-ar

[1] I. GENOIU, *Dreptul la moștenire...*, p. 5-6.

[2] Art. 650 C. civ. de la 1864 prevedea că succesiunea se deferă sau prin lege, sau după voința omului prin testament. Era vorba despre o consacrare indirectă a coexistenței celor două feluri de moștenire, legală și testamentară. În actuala reglementare consacrarea este însă expresă.

putea culege numai pe baza unuia dintre temeiurile juridice componente^[1].

Menționăm exemplificativ următoarele situații în care moștenirea legală și cea testamentară coexistă:

– în ipoteza în care testatorul a instituit unul sau mai mulți legatari universali, dar prin aceste legate nu este epuizată întreaga masă succesorală. În această situație moștenirea se va deferi pe cale testamentară în limitele impuse de manifestarea de voință a defunctului, iar restul masei succesoriale rămase neacoperită de voința testatorului se va deferi pe calea moștenirii legale;

– în situația în care defunctul, prin legatele făcute, a adus atingere rezervei succesoriale convenite moștenitorilor rezervatari, în acest caz moștenirea va fi legală în limitele rezervei succesoriale și testamentară pentru partea în privința căreia acesta a dispus pe cale testamentară;

– dacă defunctul instituie doar legatari cu titlu particular, în acest caz patrimoniul succesoral este transmis pe cale legală către moștenitorii legali, cărora le incumbă obligația de a executa legatele în favoarea legatarilor.

Moștenirea va fi doar testamentară dacă sunt întrunite următoarele condiții cumulative:

a) testatorul a dispus prin legate în favoarea unuia sau mai multor legatari universali ori în favoarea a doi sau mai mulți legatari cu titlu universal, care au vocație la întreaga moștenire a acestuia;

b) nu există moștenitori rezervatari.

Așadar, moștenirea testamentară o va înlătura pe cea legală numai în ipoteza în care nu există moștenitori rezervatari ai defunctului și dacă testatorul a instituit unul sau mai mulți legatari universali sau doi sau mai mulți legatari cu titlu universal care împreună au vocație la întreaga moștenire a defunctului.

1.3.4. Coexistența calității de moștenitor legal cu cea de legatar

Textul art. 1102 C. civ. arată că moștenitorul care, în baza legii sau a testamentului, cumulează mai multe vocații la moștenire are, pentru fiecare dintre ele, un drept de opțiune distinct. Legatarul chemat la moștenire și ca moștenitor legal își va putea exercita opțiunea în oricare dintre aceste calități. Dacă, deși nu a fost încălcată rezerva, din testament re-

[1] Trib. Suprem, s. civ., dec. nr. 2775 din 1994, în C.D. 1984, p. 126.

zultă că defunctul a dorit să diminueze cota ce i s-ar fi cuvenit legatarului ca moștenitor legal, acesta din urmă poate opta doar ca legatar.

Din textul legal indicat rezultă că o persoană poate cumula atât calitatea de moștenitor legal, cât și pe aceea de moștenitor testamentar, vocațiile rezultând din cele două calități fiind distincte. Consacrarea expresă a coexistenței calității de moștenitor legal cu cea de moștenitor testamentar este făcută în mod expres în actualul Cod civil în art. 1102, spre deosebire de Codul civil anterior, în care era admisă coexistența acestora, însă nu exista un text legal expres, aspecte relevate în mod constant atât în practica judecătorească^[1], cât și în doctrină. Reglementarea acestor lipsuri constatate în vechea legislație constituie o noutate adusă în materie de noul Cod civil.

O astfel de situație întâlnim când persoana instituită ca moștenitor testamentar este și rudă cu defunctul, făcând parte dintr-una dintre clasele de moștenitori legali ai defunctului. Opțiunea persoanei în cauză vizează atât dreptul de moștenire legală, cât și dreptul la moștenirea testamentară, aceste opțiuni fiind distincte, respectiv poate renunța la moștenirea legală, acceptând moștenirea testamentară, sau invers. Cu toate acestea, textul art. 1102 alin. (2) teza finală C. civ. prevede că moștenitorul cu dubla vocație nu poate renunța la legatul a cărui valoare este mai mică decât cota legală, cu respectarea însă a rezervei succesoriale, atunci când defunctul a dorit să diminueze cota ce i s-ar fi cuvenit legatarului ca moștenitor legal, situație în care acesta poate opta doar ca legatar. Practic, aceasta înseamnă că dacă legatul este mai mic decât cota legală a moștenitorului, acesta nu poate renunța la legat pentru a moșteni mai mult în calitate de moștenitor legal, întrucât acest legat are semnificația unei dezmoșteniri/exheredări parțiale, iar în calitate de moștenitor legal acesta poate primi doar rezerva succesorală ce i se cuvine în temeiul legii.

[1] Trib. Suprem, s. civ., dec. civ. nr. 202 din 1980, în C.D. 1980, p. 93-94; Trib. Suprem, s. civ., dec. civ. nr. 382 din 1979, în C.D. 1979, p. 119-121; Trib. Suprem, s. civ., dec. civ. nr. 2435 din 1979, în R.R.D. nr. 5/1980, p. 45-46.